

Віртуалізація простору політичної комунікації: особливості та тенденції

О.О. ЗАСЛАВСЬКА

Хмельницький національний університет, Хмельницький, Україна

Авторське резюме

Досліджується Інтернет як особлива форма політичної комунікації, що приводить до виникнення принципово нових каналів і способів комунікаційної взаємодії між індивідами, інститутами та владою.

Запропоновано визначення політичної інтернет-комунікації та виокремлено її найбільш важливі специфічні риси: інтерактивність, синхронність, мультимедійність, гіпертекстуальність, пакетна комунікація.

Особлива увага звертається на те, що саме політична інтернет-комунікація надає можливість рівноправної участі у створенні та поширенні політичної інформації всім учасникам політичного процесу: політичним акторам, суспільству та індивідам. Завдяки розвитку політичної інтернет-комунікації кожен член суспільства має можливість приєднатися до політичних процесів й стати активним їх учасником.

Проаналізовано стан розвитку мережі Інтернет в Україні. З'ясовано, що українці сьогодні розглядають Інтернет як потенційний ресурс реалізації соціально-громадянської активності, ресурс можливості впливу суспільства на владні структури та контролю влади громадянами. Проте соціально-громадянські практики в мережі Інтернет ще не стали повсякденними реаліями буття пересічних українців. Такий результат зумовлений як загальною доволі низькою оцінкою українцями своїх можливостей впливу на владу, так і об'єктивними умовами розвитку інтернет-технологій у сучасному суспільстві.

Ключові слова: інтернет-комунікація; політична комунікація; віртуальна політика; засоби масової інформації; електронний уряд

Visualization of political communication space: peculiarities and tendencies

O.O. ZASLAVSKA

Khmelnytskyi national university, Khmelnytskyi, Ukraine

Abstract

Modern technologies have already changed and will keep changing the face of communication at large. The intense development of e-communication means and especially Internet builds new communication parameters in society. The virtual sphere benefits the formation of diverse forms and methods of communication for participants while presenting more perfect and effective instruments of interaction and their effect on each other. Thus, at the same time Internet incites intensification of communication processes which result the swift penetration of computer technologies in all spheres of society life. Therefore the global net, while shaping new forms and communication reality, turns to be the most dynamic and technological one and moreover, it becomes nowadays even economical, cultural, social and political phenomenon of present time.

Internet is multi-measurable phenomenon which combines different aspects of technical and social nature. That is why it is particularly logical to scrutinize the present effect in the context of its complex conception, where taking into account the latest tendencies, the purpose of Internet is considered to be in the formation of technical mediated communicative process in society.

It should be accepted that Internet is the global communication area where mass media has to be considered as separate aspect of virtual environment together with person-to-person communication form, commercial agreements with other course of social life which gradually transfers into the net.

It is inherent for Internet to have substantially new distinct features which are not natural for traditional forms of communication and mass media. There are several views among scientists as regards the aforesaid, however, they tend to reckon that determinant features of virtual media are interactivity, hyper-textuality, multi-media, packet communication, synchronism. From the technical point of view Internet makes it possible to create maximum information communication, to extend them indefinitely (multimedia, hyper-textuality); to inform action-oriented audience on the timely basis (synchronism); to have feedback at will and to step out to personal level (interactivity). Undetermined status of net publication permits to publicize information that does not meet format or contest of traditional mass media (packet communication).

Familiarization with virtual environment occurs in two directions such as utilization of Internet by the state as new net resource as well as by other users as a factor to form the virtual civil society.

Internet grows to everyday practice of objective reality of average Ukrainians. Internet actively builds up its social influence on society and turns to be such a social environment which like barometer reflects social and political situation in the country and determines integration processes in Ukrainian society. Ukrainians consider Internet at present time as potential resource to realize social and civil activity, the resource which makes it possible to impact on power structures and to control power by citizens.

Still the social and civil practices in Internet have not become the everyday practice of average Ukrainians.

ians. This outcome is caused because of Ukrainians assess their ability too low as regards the impact on power as well as objective reasons of internet technologies development in modern society. The Internet democracy development has still young history of its emerge and social development. E-government, provision of e-services by e-governments, e-interaction of different social objects today, all of those things have just begun to grow and to win out their rights for existing in full value in the society. Undoubtedly, all of those peculiarities affect the special features of citizens' participation in Internet in modern word. Such development needs the formation of public culture how to utilize the net and certain experience and skills to implement such interaction.

Keywords: internet-communication; political communication; virtual politics; mass media; e-government

Виртуализация пространства политической коммуникации: особенности и тенденции

О.А. ЗАСЛАВСКАЯ

Хмельницкий национальный университет, Хмельницкий, Украина

Авторское резюме

Исследуется Интернет как особая форма политической коммуникации, которая приводит к возникновению принципиально новых каналов и способов коммуникационного взаимодействия между индивидами, институтами и властью.

Предложено определение политической интернет-коммуникации и выделены ее наиболее важные специфические черты: интерактивность, синхронность, мультимедийность, гипертекстуальность, пакетная коммуникация.

Особое внимание обращается на то, что именно политическая интернет-коммуникация дает возможность равноправного участия в создании и распространении политической информации всем участникам политического процесса: политическим акторам, обществу и индивидам. Благодаря развитию политической интернет-коммуникации каждый член общества получает возможность приобщиться к политическим процессам и стать активным их участником.

Проанализировано состояние развития сети Интернет в Украине. Выяснено, что украинцы сегодня рассматривают Интернет как потенциальный ресурс реализации социально-гражданской активности, ресурс возможности влияния общества на властные структуры и контроля власти над гражданами. Однако социально-гражданские практики в сети Интернет еще не стали повседневной практикой бытия рядовых украинцев. Такой результат обусловлен как общей довольно низкой оценкой украинцами своих возможностей влияния на власть, так и объективными условиями развития интернет-технологий в современном обществе.

Ключевые слова: интернет-коммуникация; политическая коммуникация; виртуальная политика; средства массовой информации; электронное правительство

Постановка проблеми. Наше життя все більше відчуває на собі вплив дій і подій, що мають місце на значній відстані від тієї соціальної реальності, в якій відбувається наша повсякденна діяльність. Картина світу, що виникає в масовій свідомості, базується не на прямому безпосередньому знанні, а на образах, які індивід створює сам або запозичує від інших. Орієнтуючись на несвідоме масова комунікація не стільки виробляє інформацію, скільки займається її розігруванням. У сучасній ситуації роль інформації і каналів її отримання зростає, і саме вона стає головним джерелом формування масових настроїв. Так, Ж. Бодрийяр чітко зазначає, що «маса» тотожна «масовому повідомленню» [3].

Сучасні ЗМК з використанням мультимедійних та інтерактивних технологій утворюють комунікаційну систему, в якій реальність занурена у віртуальні образи, що стають вже не засобом передачі досвіду, а самим досвідом. Тому використання ЗМІ та контроль над повідомленнями, що передаються ними, стають однією з

обов'язкових умов завоювання, здійснення й утримання влади. В наш час інформація і обмін нею стає переважаючою цінністю сучасного суспільства. Слова «хто володіє інформацією – володіє світом» набувають величезного значення. Ці обставини сприяють створенню нового комунікативного простору, який відрізняється плюралізмом думок, міждисциплінарністю тем і проблем. Роль комунікативних процесів стає особливо значущою і в політичних, і в соціально-культурних процесах. За допомогою комунікації (а особливо електронної комунікації) стає можливим вирішення багатьох актуальних проблем сучасності, таких як налагодження взаємин між державою і суспільством, між партіями і електоратом.

Сучасні технології вже змінили і продовжують змінювати обличчя комунікації в цілому. Процеси інформатизації не оминули і таку особливу сферу, як політична комунікація. У наш час кожен публічний політичний лідер має одну чи декілька сторінок в соціальних мережах. Кожна партія утримує армію блогерів,

які просувають і підтримують партійні інтереси та гасла в світовому павутинні. У світлі таких різких змін самого процесу спілкування, політична комунікація також зазнає значних змін. Тому необхідно визначити, що є наслідком цих змін.

Інтенсивний розвиток засобів електронної комунікації, зокрема Інтернету, формує нові комунікаційні параметри в суспільстві. Розвиток віртуальної сфери сприяє становленню різноманіття форм і методів комунікації учасників, презентуючи все більш досконалі і ефективні інструменти взаємодії та впливу їх один на одного. У той же час Інтернет стимулює інтенсифікацію комунікаційних процесів, що є результатом стрімкого проникнення комп'ютерних технологій в усі сфери життя суспільства. Таким чином, глобальна мережа, формуючи нові можливості і реалії комунікацій, стає найбільш динамічним технологічним, а на сьогодні й економічним, культурним, соціальним і політичним феноменом сучасності.

Аналіз досліджень і публікацій. Впродовж останніх десятиліть проблематика політичних комунікацій є вельми актуальною для політичної науки. У цій галузі наукового знання були розроблені і описані численні теорії і практики, визнані класичними в сучасній політології. За кордоном вивченню й аналізу процесу комунікації, її місцю в соціокультурних і політичних процесах історично приділялася значна увага. Теорію масової комунікації та її засобів у загальному аспекті розробляли такі дослідники, як: Т. Адорно, Р. Барт, З. Бауман, Д. Белл, Дж. Бенігер, П. Бурдье, Н. Вінер, Ю. Габермас, М. Горьгаймер, Б. Гунтер, Т. Ван Дейк, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Дж. Кері, Дж. Ллал, П. Лазарсфельд, Г. Лассвелл, Д. Макквейл, М. Маклюен, Т. Петерсон, Т. Роззак, Ф. Сіберт, Д. Тренеман, Е. Тоффлер, М. Херманн, Р.-Ж. Шварценберг, В. Шрамм та ін.

В останні роки дослідження політичної комунікації в Україні здійснювали: С. Барматова, Ю. Ганжуров, О. Гриценко, О. Зернецька, В. Іванов, С. Кащавцева, Є. Макаренко, А. Москаленко, В. Ребало, В. Різун, Є. Тихомирова, А. Чічановський, О. Шахтемірова, В. Шкляр та ін.

З одного боку, проблемі політичних комунікацій приділялася значна увага визнаними класиками політичної науки, в цій галузі знання були обґрунтовані різні наукові концепції і підходи. З іншого боку, розвиток засобів масової комунікації, і особливо Інтернету, відбувається настільки швидкими темпами, що практика і наслідки використання новітніх інформаційних технологій в політиці залишаються недостатньо вивченими.

Мета дослідження полягає в аналізі Інтернету як особливої форми політичної комунікації, що приводить до виникнення принципово

нових каналів і способів комунікаційної взаємодії між індивідами, інститутами та владою, а також у визначенні особливостей політичної інтернет-комунікації у владно-управлінському процесі на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Політика, як і будь-яка сфера людської діяльності, від початку містить в собі комунікаційне підґрунтя, яке проявляється в конкретно-історичних формах взаємодії, «спілкуванні» різних суб'єктів політики – індивідів, соціальних груп, інститутів, що виражають їхні інтереси з приводу встановлення, функціонування і зміни влади в суспільстві.

В основі політики – владні відносини, тобто відносини панування – підкорення. Це дає підстави розглядати владу та процес її здійснення як комунікаційний процес, що передбачає інформаційну взаємодію «керуючих» і «керованих», точніше інформаційний обмін, зворотний зв'язок між ними. Ці завдання вирішує особливий вид комунікації – політична.

У найширшому розумінні політична комунікація передбачає всі різновиди комунікацій між політичними акторами в процесі їх діяльності.

Комунікація набуває політичного характеру в тому випадку, якщо вона безпосередньо або опосередковано впливає на політику, відбувається в сфері владно-управлінських відносин, прямо або побічно пов'язана з питаннями влади. Отже, політична комунікація пов'язана з цілеспрямованою передачею і вибіркоким прийомом інформації, без якої неможливий перебіг самого політичного процесу.

З огляду на інформаційні обміни в сучасному суспільстві, доцільно розглядати політичну комунікацію як безперервний процес створення, трансляції і циркуляції політичної інформації, що структурує діяльність акторів за допомогою природних (мова, міміка, жести, слово) і/або електронних (преса, радіо, кіно, телебачення, Інтернет) комунікаційних каналів.

Політична комунікація виступає своєрідним соціально-інформаційним полем політики. Її роль в політичному житті суспільства можна порівняти, за образним висловом Р.-Ж. Шварценберга, зі значенням кровообігу для організму людини. (Як наголошував Р.-Ж. Шварценберг, комунікація для політичної системи – «це те ж саме, що кровообіг для організму людини») [6, с. 175]. К. Дойч назвав політичну комунікацію «нервовою системою державного управління» і вважав політичні повідомлення фактором політичної поведінки [9, с. 69].

Політична комунікація є особливим видом комунікації, для якої притаманні як загальносоціальні, так і характерні політичні ознаки. Загальносоціальними складовими політичної комунікації є: наявність єдиного неподільного

комунікативного простору; «живий» характер комунікації, тобто постійний прогрес; використання технічних та електронних засобів інформаційного обміну; активна участь суб'єктів взаємного інформування, в результаті якої формується спільна діяльність.

Серед характерних особливостей сучасної політичної комунікації можна виокремити: «публічний» характер політики, що проявляється внаслідок симбіозу трьох складових: політичного процесу, інформаційного обміну та дій масових комунікацій; комунікатором і реципієнтом виступають суб'єкти і/або об'єкти політики; інтеракція в процесі боротьби за владу або її використання; здатність чинити прямий або опосередкований вплив на політичну сферу; наднаціональний (глобальний) рівень політичної комунікації. В умовах становлення інформаційного суспільства великого значення набувають не відстань, а складність і обсяг інформації, що передається (креслення, графіки, програми, мультимедіа тощо), а цю функцію найкраще реалізують електронні засоби комунікації, особливо Інтернет, який сприяє узгодженню інформаційних потоків між учасниками комунікації спочатку в віртуальній сфері, а потім і в реальному житті.

Треба сказати, що саме формування віртуального простору викликає імітацією реальності об'єктів матеріального світу за допомогою комп'ютерних технологій. Віртуальна реальність передбачає взаємодію людини не з речами, а з симуляціями. «Віртуалізація» відкриває перспективу концептуалізації не «кінця» або «зникнення» колишнього суспільства, а процесу формування нового [4, с. 41].

Таким чином, віртуальність – це світ, створений за допомогою комп'ютерних засобів і технологій, що включає всю сукупність симуляційних явищ, процесів і відчуттів, що передаються індивіду. Віртуальність є багатовимірним простором, в якому об'єкти і процеси реального світу заміщені симуляціями.

Поняття віртуальності стосовно політики можна розглядати у вузькому і широкому аспектах. У вузькому значенні віртуальна політика ототожнюється з симуляційною діяльністю держави і її структур у віртуальній сфері. У широкому аспекті віртуальна політика – це постійний процес створення, поширення і обігу політико-комунікаційних технологій і практик у віртуальному просторі. Суспільство охоче використовує віртуальні політичні технології, оскільки з їх допомогою існує потенційна можливість політичної участі і контролю процесу управління.

Симуляція базових компонент політичних практик приводить до віртуалізації інститутів масової демократії – виборів, держави, партій. І ця віртуалізація допускає і провокує перетворення мережі Інтернет на засіб/середовище політичної боротьби [4, с. 53].

Таким чином, віртуальна політика в інформаційному суспільстві набуває особливого значення. Максимальною формою віртуальності є Інтернет. Політична комунікація в мережі Інтернет являє собою обіг інформації між акторами в політичній сфері в межах інформаційно-комунікаційного обміну даними.

У політичній науці Інтернет розглядають і як комп'ютерну мережу, каналами якої здійснюється політична комунікація, і як засіб політичної комунікації, і як інструмент політичної комунікації, і часто просто як засіб масової інформації. Отже, Інтернет – це досить складний соціальний феномен з дослідницької точки зору, сутність якого спробуємо проаналізувати.

Інтернет є багатовимірним явищем, що поєднує в собі різні аспекти технічного і соціального характеру. Тому видається найбільш логічним розглядати даний феномен в контексті його комплексного розуміння, де з урахуванням останніх тенденцій ключове призначення Інтернету полягає у формуванні технічно опосередкованого комунікаційного процесу в суспільстві.

Так, Дж. Десембер зазначає, що «комп'ютерно-опосередкована комунікація включає в себе інформаційний обмін, який має місце в глобальній об'єднаній сукупності мереж, що використовують TCP/IP набір протоколів і модель клієнт-сервер для даних комунікації» [8, с. 25].

Через надзвичайно швидкі темпи поширення Інтернету сьогодні значні дискусії виникають навколо питання про його статус як засобу масової інформації. У найзагальнішому вигляді сьогодні можна виокремити дві дослідницькі позиції з даного питання.

У першому випадку Інтернет визнається повноцінним засобом масової інформації поряд з телебаченням, пресою і радіо, що залучає до комунікаційного процесу все більшу кількість населення. На думку деяких дослідників, саме масовість даного явища дозволяє визначати його як ЗМІ.

На думку О. Шеремета, для Інтернету притаманні практично всі значущі риси засобів масової інформації, представлені в теоретичній концепції Дж. Гербнера.

1. Інтернет як засіб масової комунікації передбачає дистанційні способи передачі інформації, забезпечує максимальну доступність для широкої аудиторії. При цьому доступність досягається як у фізичному розумінні, коли є достатньо розвинена інформаційна інфраструктура, що дозволяє охопити весь ареол проживання аудиторії, так і в економічному плані, коли існують всі фінансові передумови для доступу широкої аудиторії до інформації.

2. Інформація адресується великим масивам розрізної і анонімної для джерела аудиторії.

3. Система функціонує як виробництво,

що підкоряється основним законам бізнесу; як корпоративне виробництво зі своїми соціальними цілями; як конвеєрне виробництво з максимальним розподілом праці, де кожен учасник має вузьку спеціалізацію і мінімально визначає вихідні параметри готового продукту.

4. Джерелом інформації для системи засобів масової комунікації є не особистість, а формальна організація зі своїми стандартами якості продукції та професійними вимогами до працівників.

5. Виробництво інформації в системі є технологічно складним.

6. Для аудиторії засобів масової комунікації характерною є риса, яку можна визначити як стійкість, регулярність відносин [7].

Однак слід погодитися з О. Шереметом, що не зовсім правильно називати засобом масової інформації всю глобальну мережу Інтернет. Адже не всі користувачі віртуального середовища розглядають мережу як джерело інформації, в багатьох випадках вона виконує роль засобу міжособистісного і групового спілкування. Тому до ЗМІ можна віднести в першу чергу спеціалізовані інформаційні інтернет-ресурси (інтернет-газети, журнали, сайти інформаційних агентств, новинні блоги тощо).

У контексті даного коментаря вельми переконливо видається друга дослідницька позиція щодо статусу Інтернету як ЗМІ, представники якої схильні визначати мережу в більшій мірі як простір для формування і розвитку електронних форм ЗМІ і в меншій – як глобальний засіб масової інформації, в першу чергу через наявність безлічі інших ресурсів, які неможливо віднести до категорії ЗМІ.

На нашу думку, останні тренди розвитку віртуального середовища дозволяють констатувати, що Інтернет має тенденцію до становлення в якості засобу масової інформації, однак не варто отожднювати глобальну мережу зі ЗМІ. Далеко не всі інтернет-ресурси концентрують в собі роль джерела інформації, як це роблять сайти новин або ресурси онлайн трансляцій подій. Наприклад, сайти комерційної спрямованості, інтернет-магазини, сервіси, призначені для спілкування, навчання здебільшого не можуть претендувати на статус ЗМІ. Крім того, мережа в глобальному контексті з позицій користувачів поки також не завжди розглядається як ЗМІ та інструмент отримання новинної інформації.

Незважаючи на невинне зростання розмірів аудиторії інформаційних ресурсів мережі, традиційні ЗМІ (зокрема, телебачення) поки зберігають своє переважаюче становище в процесі інформування населення. Таким чином, слід визнати Інтернет глобальним комунікаційним майданчиком, де категорію ЗМІ слід розглядати як окремий аспект віртуального середовища, поряд з формами міжособистісної взаємодії, комерційними угодами й іншими

напрямами соціального життя, що поступово транслюється в мережу.

Можна зробити висновок, що Інтернет – це багатоаспектне середовище масової комунікації, що складається з безлічі комунікаційних конфігурацій. Різноманітність типів інтернет-опосередкованої комунікації ускладнює вибір моделі комунікації при розгляді її як процесу. «Інтернет обіграє відносини «джерело – повідомлення – одержувач» традиційної комунікативної моделі, формуючи іноді традиційну схему, а іноді абсолютно нові конфігурації» [10, с. 42].

Більш того, для Інтернету притаманні принципово нові відмінні характеристики, не властиві традиційним формам комунікації і ЗМІ. Серед науковців існує чимало думок з цього приводу, однак вони схильні вважати, що визначальними оригінальними рисами віртуальних медіа є: інтерактивність, гіпертекстуальність, мультимедійність, пакетна комунікація, синхронність.

Говорячи про інтерактивний параметр Інтернету, слід відзначити, що якщо традиційні ЗМІ, орієнтовані на масове інформування населення, в меншій мірі зацікавлені в залученні аудиторії і не очікують постійної реакції у відповідь, то віртуальний інформаційний вплив можна тлумачити як взаємодію, коли користувачі залучаються до комунікаційного процесу за рахунок формування зворотного зв'язку і подальшого поширення інформації.

Мабуть, не зовсім коректно було б вважати, що інтерактивність не притаманна іншим ЗМК, адже по суті на радіо чи телебаченні вона реалізується через студійні опитування, дзвінки в ефір, редакції преси постійно отримують листи від читачів. Расел Ньюман писав про інтерактивні медіа: «Інтерактивність – це нова властивість електронних засобів комунікації, що характеризується зростанням контролю над комунікаційним процесом як з боку комунікатора, так і з боку реципієнта (глядача). Прототипом інтерактивного процесу є звичайна розмова між двома людьми. Кожен її учасник може перебити іншого, змінити свою точку зору, висловити нову ідею. Це відрізняє інтерактивні ЗМІ від традиційних, неінтерактивних, у яких спілкування йде односторонньо від комунікатора до масової аудиторії з дуже обмеженими зворотними зв'язками, як листи в редакцію й рейтинги» [5, с. 108].

Інтерактивний формат Інтернету, по суті, формує можливості для двосторонньої політичної комунікації, що має величезне значення для розвитку громадянського суспільства. У сучасному світі найбільш інтерактивними засобами інтернет-спілкування можна вважати соціальні мережі, блоги, чати.

Гіпертекстуальність як сучасний феномен комунікаційних процесів в інтернет-середовищі надає можливість «оснащувати» електронні

тексти або фрагменти текстів зв'язками за допомогою посилань з іншими текстами і медійними файлами (музика, відео тощо).

Гіпертекстуальність надає віртуальним медіа чимало переваг, недоступних іншим ЗМІ (пресі, радіо, телебаченню). Насамперед, це прямий доступ до джерел, відсутність обмеження в місці й часі, оскільки є вихід на інші матеріали незалежно від їх розміщення та дати публікації, полегшення навігації в мережі, ознайомлення з матеріалами різних медіа-форматів на задану тему, користування архівними базами.

Гіпертекст формує, по суті, широкі можливості для інформаційного впливу та обміну інтернет-користувачів, створюючи багатоголосся віртуального спілкування. З одного боку, подібна мережева опція дозволяє максимально конкретно і наочно формувати комунікаційний процес від суб'єкта до об'єкта, з іншого – настільки нелінійний, ускладнений інформаційний потік може формувати не завжди адекватне і правильне сприйняття з боку цільової аудиторії.

Наступною унікальною рисою віртуальних медіа є мультимедійність, тобто сукупність інформації різного формату (текстової, графічної, відео та анімаційної) на сайті віртуального ЗМК.

Мультимедійний фактор є вагомою перевагою Інтернету в порівнянні з традиційними каналами комунікації, коли широкі можливості передачі текстів, голосу, відео, фото та інших анімаційних матеріалів дозволяють отримати наочне, максимально інформативне і точне повідомлення.

Пакетна комунікація є суто технічною характеристикою, що несе важливе соціальне значення. Відомо, що технологічна основа для мережі Інтернет була створена під час вирішення Пентагоном завдання забезпечення надійного телекомунікаційного зв'язку в умовах ядерної війни. Ключовим завданням розробників було створення, з одного боку, невразливої, з іншого – непідконтрольної і децентралізованої системи комунікації.

Як результат, на відміну від традиційних засобів зв'язку, де маршрут інформації відомий (що дозволяє її прослуховувати та блокувати) або традиційних ЗМІ, де повідомлення можуть піддаватися цензурі і контролю, інтернет-комунікації технічно ґрунтуються на неможливості контролю за маршрутом повідомлення (за рахунок пакетної комунікації), що, як наслідок, значно ускладнює контроль за інформаційною взаємодією користувачів.

Вочевидь подібна особливість Інтернету формує, з одного боку, одну з найскладніших проблем сучасності – необхідність законодавчого контролю віртуального середовища, в якому можливе розповсюдження недобросовісної інформації, порушення правил ведення виборчої

кампанії тощо, з іншого боку, дозволяє розглядати інтернет-простір як сферу необмеженої свободи слова, де, на відміну від реального життя, індивід може залишатися невідомим і не відчувати тиск з боку інституціональних і громадських норм.

Отже, з технічної точки зору Інтернет дає можливість створювати максимально інформативні комунікації, необмежено розширювати їх (мультимедійність, гіпертекстуальність); своєчасно інформувати цільову аудиторію (синхронність); дозволяє при бажанні здійснювати зворотний зв'язок і виходити на особистісний рівень (інтерактивність); невизначений статус мережевої публікації дає можливість оприлюднювати відомості, що не відповідають формату чи змісту традиційних ЗМІ (пакетна комунікація).

Сучасні науковці політичну діяльність за допомогою мережі Інтернет визначають як «мережеву політику», яка відображає активізацію суспільно-політичних зв'язків. З огляду на особливу природу «мережева політика» змінює публічний простір політики, а саме: відбувається зміщення ієрархії в бік децентралізованих мережевих структур, зростає динамізм політичного процесу, збільшується невизначеність і непередбачуваність процесу управління, відбувається становлення «гібридних інститутів», тобто співробітництво і кооперація між керуючими і керованими через Інтернет, а також стає більш вираженою нетократія.

Необхідно зазначити, що з розвитком Інтернету та мережевих відносин втрачають ефективність традиційні механізми зворотного зв'язку, спостерігається загальна деполітизація населення, зростає недовіра до державних інститутів. З'являється необхідність подолання зростаючих негативних тенденцій, і дії акторів громадянського суспільства в Інтернеті можуть виступити вирішальним засобом демократизації української влади. Участь у політичному житті за допомогою Інтернету може розглядатися як політична зрілість, що в подальшому дозволить розкрити громадянські ініціативи і свободи.

Наслідком розвитку політичної інтернет-комунікації стає складна взаємодія і глибоке проникнення суспільства в сферу політичного. Завдяки непідконтрольному з боку держави поширенню інформації в Інтернеті, користувачі отримують величезний потенціал щодо реалізації своїх громадянських прав і свобод у повсякденному житті. Таким чином, Інтернет стає не тільки засобом впливу на акторів, а й фактором трансформації політичної комунікації.

Освоєння віртуального простору відбувається в двох напрямках: використання Інтернету як державою в якості нового мережевого ресурсу, так і користувачами в якості фактора формування електронного громадянського суспільства.

Актуалізація політичної комунікації для держави полягає в наступному: оцифрування владно-управлінського процесу; реалізація концепцій «електронний уряд» і «електронна демократія»; використання інтернет-технологій в сфері політики самими службовцями; підвищення комп'ютерної грамотності населення.

Ці категорії діяльності активно експлуатуються владними структурами. Для прикладу наведемо результати щорічного дослідження Організації Об'єднаних Націй з електронного урядування (E-Government Survey 2016), на основі якого складено рейтинг країн за ступенем розвитку «електронного уряду». Роблячи огляд розвитку електронного урядування, дослідження фокусується на питаннях впровадження комплексної політики і послуг за допомогою електронного уряду, забезпечення прозорості через відкриті дані уряду, залучення людей за допомогою електронної участі, просування онлайн-послуг та ліквідації нерівності.

Ключові показники розвитку «електронного уряду» в Україні та в світі в 2016 році виглядають наступним чином:

- загальний індекс розвитку електронного уряду в Україні становить 0,6076, в світі – 0,4922;

- індекс електронної участі в Україні складає 0,7458, середньосвітовий показник – 0,4625;

- індекс людського капіталу в Україні дорівнює 0,8390, а в світі – 0,6433;

- для онлайн-послуг середньосвітовий показник становить 0,4623, в Україні – 0,5870;

- індекс телекомунікаційних послуг в Україні складає 0,3968 одиниць рейтингу, а в світі – 0,3711 [11].

Відповідно до індексу розвитку електронного урядування Україна займає 62-е місце серед 193 країн світу. За 2 роки вона набрала 25 позицій в сфері електронного урядування і на 23 відсотки перевищує світовий середній показник. Проте необхідно відзначити, що основний внесок в показник «електронного уряду» робить індекс розвитку онлайн-послуг. Таким чином, індекси електронної участі та людського капіталу істотно не впливають на загальний індекс електронного урядування. Тому важливо розрізнити, з чим ми маємо справу – з «електронним урядом» або з так званою «онлайн державою». Часто владна еліта, використовуючи нові канали і способи комунікації, оприлюднює лише офіційну інформацію, як і до впровадження інтернет-технологій в політику. Для збереження легітимності влади в період інституціоналізації політичного Інтернету необхідно удосконалити існуючі зворотного зв'язку з населенням з метою побудови повноцінного інтернет-діалогу.

На жаль, державні структури в Україні часто використовують Інтернет як новий влад-

ний ресурс і протидіють відкритості політичного процесу. Хоча політичні інтернет-комунікації виступають потужним фактором подолання дисбалансу у відносинах держави і громадянського суспільства.

Інтернет стає повсякденною практикою буття пересічних українців. Сьогодні вплив Інтернету на ситуацію та події в країні нівелювати неможливо. Результати моніторингу Інституту соціології НАНУ засвідчують, що у 2015 р. 64,1% українців віком від 18 років є користувачами Інтернету [2, с. 486].

Інтернет активно нарощує свій соціальний вплив на суспільство та стає тим соціальним середовищем, яке як барометр віддзеркалює соціально-політичну ситуацію в країні та детермінує інтеграційні процеси в українському суспільстві. Мережа сьогодні є простором громадянської активності українців, простором, у якому вони реалізують свої політичні, громадські та соціальні запити. І динаміка громадянської активності засвідчує, що дедалі більше українців обирають Інтернет як ефективний засіб реалізації таких запитів. Інтернет розглядається як новітній канал суспільного впливу на владу. Слід зазначити, що соціологічні дослідження засвідчують загальну досить низьку активність українців щодо обстоювання своїх прав та інтересів, розв'язання соціальних, громадянських, політичних проблем суспільства, які наразі торкаються і їх особисто. Брак реальних механізмів впливу суспільства і громадян на владу (та водночас часто незатребуваність існуючих) були і залишаються одними із найактуальніших для сучасної української демократії. Відповідаючи на запитання «Як Ви вважаєте, чи є у Вас можливість контролювати діяльність владних структур?», 76,5% респондентів зазначають, що вони не мають жодної можливості контролювати діяльність владних структур [1, с. 377]. Попри загальну доволі низьку оцінку різних можливостей впливу на владу, Інтернет як імовірний контрольний ресурс суспільства розглядається громадянами частіше, ніж такі ресурси впливу, як міжнародні організації, політичні партії, суд та правоохоронні органи, громадські організації. Серед користувачів мережі 7,9% опитаних вважають, що Інтернет виступає для них імовірним контрольним ресурсом суспільства. Водночас на свою можливість контролювати діяльність владних структур через суди та правоохоронні органи вказують 2,7% користувачів Інтернету, через громадські організації – 5,6%, через політичні партії – 3,8%, через референдуми – 4,9%, через міжнародні організації – 3,8%. Таким чином, можна зазначити, що Інтернет сьогодні визнається користувачами мережі як один з імовірних ресурсів впливу суспільства на діяльність владних структур. Серед суспільних ресурсів контролю діяльності владних структур частіше, ніж Інтернет, ко-

ристувачі мережі сьогодні розглядають лише ЗМІ – 15,6% та участь у виборах – 9,5% [1, с. 378-379]. Якщо ж звернутись до запитання щодо того, яку саме соціально-громадянську активність українці сьогодні проявляють в Інтернеті, то як загальну основну тенденцію її реалізації в мережі у 2015 р. можна означити зростання в суспільстві потреби в отриманні різноманітної політичної новинної інформації онлайн і збільшення політично забарвленої неформальної комунікації, обговорення політично-громадянської проблематики в мережі. Відбулась вагома політизація активності українських громадян в інформаційно-комунікаційному просторі Уанету, що використовується переважно задля отримання різноманітної соціально-політичної інформації та відстеження суспільно-політичних новин.

Тобто українці сьогодні переважно обирають ще доволі пасивний рівень використання

мережі задля задоволення соціально-громадянських потреб. Водночас існує вже певна група українців, поки що доволі незначна, яка зазначає, що активно використовує мережу задля висловлення своїх думок та пропозицій з різноманітних питань суспільно-політичної проблематики, контактування з владними та громадянськими структурами, а також зазначають, що підтримують конкретні соціальні заходи, котрі ініціюються користувачами в мережі. Зауважимо, що процеси формування е-демократії й е-урядування перебувають в нашій країні на початковому етапі становлення, незважаючи на великі зусилля, яких докладають ІТ-спільнота, прогресивні активісти та урядники. Такий стан відтворюють і результати моніторингу Інституту соціології НАНУ, демонструючи мінімальну насиченість дієвої складової громадянської активності (див. соціологічні дані у таблиці 1).

Таблиця 1. Яку активність Ви проявляєте в мережі Інтернет? (2013, 2015, %)

	2013	2015
Читаю інформацію на сайтах різноманітних державних і недержавних організацій	32,8	45,8
Відстежую новини суспільно-політичного життя	32,0	44,8
Читаю блоги, сторінки політиків, громадських діячів	12,0	16,3
Звертаюся до офіційних установ, організацій для розв'язання особистих або громадських проблем	5,6	5,2
Звертаюся до громадських, міжнародних організацій	2,1	3,4
Висловлюю свої думки, пропозиції, зауваження в блогах політиків, громадських діячів, на сайтах державних установ, партій тощо	2,7	5,3
Залишаю коментарі на публікації з соціальних, суспільно-політичних питань	5,6	9,5
Обговорюю на форумах, конференціях, у соціальних мережах актуальні питання соціально-політичного, громадського життя	3,9	8,8
Підтримую соціальні заходи, ініційовані користувачами в мережі (як-то: допомога переселенцям, війнам АТО, хворим, протестні акції проти незаконної забудови тощо)	4,0	4,5
Сам ініціюю через Інтернет певні соціальні заходи та дії	1,5	1,6
Нічого з переліченого не роблю	42,4	25,8

Джерело: [2, с. 489].

Отже, українці сьогодні розглядають Інтернет як потенційний ресурс реалізації соціально-громадянської активності, ресурс можливості впливу суспільства на владні структури та контролю владі громадянами. Спостерігається вагома політизація активності українських громадян в інформаційно-комунікаційному просторі Уанету. Проте соціально-громадянські практики в мережі Інтернет ще не стали повсякденною практикою буття пересічних українців. Такий результат зумовлений як загальною доволі низькою оцінкою українцями своїх можливостей впливу на владу, так і об'єктивними умовами розвитку інтернет-технологій у сучасному суспільстві.

Висновки. Інтернет видозмінив політичну комунікацію і став комунікаційним майданчиком, де політика набуває мережевої форми. Сьогодні формується абсолютно нова сфера вза-

ємодії влади і соціуму – інтерактивна політико-інформаційна взаємодія, яка неможлива без використання інтернет-технологій.

Значення і роль Інтернету як фактора трансформації політичної комунікації полягає в наступному:

- перетворюються як традиційні канали та способи отримання інформації акторами, так і самі актори політичного процесу. Модифікація обумовлена ключовими особливостями Інтернету – інтерактивністю, мультимедійністю, інтегрованістю й оперативністю;

- реалізуються, як традиційні моделі комунікації, так і специфічні, що існують тільки у віртуальному просторі;

- зростаючі запити інформаційного суспільства призвели до використання державою інфраструктури Інтернету, і, як наслідок, до створення платформ «електро-

ного уряду» і «електронної демократії»;
– з'являється можливість симуляції політичної діяльності;

– відбувається гомогенізація комунікаційного простору і побудова горизонтальних зв'язків між політичними акторами;

– Інтернет нівелює соціальну ієрархію користувачів, що для політичних комунікацій є важливим фактором підвищення активності акторів;

– багатовимірний віртуальний простір, що поєднує вербальні і невербальні форми комунікації, дозволяє індивіду оптимізувати участь у політичному процесі.

Інтернет стає повсякденною практикою буття пересічних українців. Інтернет активно нарощує свій соціальний вплив на суспільство та стає тим соціальним середовищем, яке наче барометр віддзеркалює соціально-політичну ситуацію в країні та детермінує інтеграційні процеси в українському суспільстві.

Українці сьогодні розглядають Інтернет як

потенційний ресурс реалізації соціально-громадянської активності, ресурс можливості впливу суспільства на владні структури та контролю влади громадянами. Проте соціально-громадянські практики в мережі Інтернет ще не стали повсякденною практикою буття пересічних українців. Розвиток інтернет-демократії має ще досить молоду історію свого виникнення та суспільного розвитку.

Електронне урядування, надання електронних послуг владними структурами, електронна взаємодія різних соціальних суб'єктів сьогодні тільки починають набирати обертів та відвойовують своє право на повноцінне існування в суспільстві. Усі ці особливості, безсумнівно, впливають й на особливості реалізації громадянської активності в мережі Інтернет у сучасному світі.

Такий розвиток потребує становлення відповідної громадянської культури використання мережі й оволодіння певними знаннями та навичками реалізації такої взаємодії.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бойко Н. Інтернет як ресурс впливу громадян на владу в сучасному українському суспільстві / Н. Бойко // Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – С. 375–381.
2. Бойко Н. Регіональні особливості соціально-громадянської активності в Інтернеті – інтегруючий чи дезінтегруючий чинник сучасного українського суспільства? / Н. Бойко // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Збірник наукових праць. – К.: Інститут соціології НАН України, 2015. – Випуск 2 (16). – С. 483–494.
3. Бодріяр Ж. В тіні мовчазної більшості чи кінець соціального [Електронний ресурс] / Ж. Бодріяр // Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n25texts/bodrijar1.htm> – Назва з екрана.
4. Иванов Д.В. Виртуализация общества / Д.В. Иванов. – СПб.: «Петербургское Востоковедение», 2000. – 96 с.
5. Поберезникова Е. Телевидение взаимодействия (интерактивное поле общения) / Е. Поберезникова. – Москва.: Аспект пресс, 2004. – 220 с.
6. Шварценберг Р.-Ж. Политическая социология: в 3 ч. / Р.-Ж. Шварценберг. -Ч. 1. - М.: [б.изд.], 1993. – 370 с.
7. Шеремет А.Н. Интернет как средство массовой коммуникации: социологический анализ [Електронний ресурс] / А.Н. Шеремет // Режим доступу: http://www.telecomlaw.ru/eng/dissers/dis/dis_Sheremet.pdf – Назва з екрана.
8. December J. Units of Analysis for Internet Communication // Journal of Communication. – 1996. – 46(1) Winter. 0021-9916/96. – P. 14-38.
9. Deutsch K.W. The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control / K.W. Deutsch. – London, Free Press of Glencoe, 1963. – 316 p.
10. Morris M., Ogan C. The Internet as Mass Medium // Journal of Communication. – 1996. – Vol. 46, № 1. – P. 39-50.
11. United Nations E-Government Surveys 2016: E-Government for Sustainable Development [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN96407.pdf> – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2016

REFERENCES:

1. Boiko, N., 2013. Internet yak resurs vplyvu hromadian na vladu v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Internet as a resource of citizens' influence upon authorities in the present-day Ukrainian society]. *Ukrainske suspilstvo 1992-2013. Stan ta dynamika zmin. Sotsiolohichniy monitorynh. Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, Kyiv, 375-381 (in Ukrainian).*
2. Boiko, N., 2015. Rehionalni osoblyvosti sotsialno-hromadianskoi aktyvnosti v Interneti – intehruyuuchy chy dezintehruyuuchy chynnyk suchasnoho ukrainskoho suspilstva? [Regional peculiarities of social and civic engagement in the Internet: Do they contribute to the society's integration or disintegration?]. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 2 (16). Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, Kyiv, 483-494 (in Ukrainian).*

3. Bodriiar, Zh. V tini movchaznoi bilshosti, chy kinets sotsialnoho [In the shadow of the silent majorities, or the end of the social]. Access: <http://www.ji.lviv.ua/n25texts/bodriiar1.htm> (in Ukrainian).
4. Ivanov, D.V., 2000. Virtualizacija obshhestva [Virtualization of society]. Peterburgskoe Vostokovedenie, SPb (in Russian).
5. Pobereznikova, E., 2004. Televidenie vzaimodejstvija (interaktivnoe pole obshhenija) [Television of interaction (interactive field of communication)]. Aspekt Press, Moskva (in Russian).
6. Shvartsenberg, R.-Zh., 1993. Politicheskaja sociologija [Political sociology]. Ch.1, Moskva (in Russian).
7. Sheremet, A.N., 2003. Internet kak sredstvo massovoj kommunikacii: sociologicheskij analiz [The Internet as means of mass communication: the sociological analysis]. Access: http://www.telecomlaw.ru/eng/dissers/dis/dis_Sheremet.pdf (in Russian).
8. December, J., 1996. Units of Analysis for Internet Communication. Journal of Communication, 46(1), 14-38 (in English).
9. Deutsch, K.W., 1963. The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control, Free Press of Glencoe, London (in English).
10. Morris, M., Ogan, C., 1996. The Internet as Mass Medium, Journal of Communication, Vol. 46, № 1, 39-50 (in English).
11. United Nations E-Government Surveys 2016: E-Government for Sustainable Development. Access: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN96407.pdf> (in English).

*Заславська Ольга Олександрівна – кандидат політичних наук, доцент
Хмельницький національний університет
Адреса: 29016, Хмельницький, вул. Інститутська, 11*

*Zaslavska Olga O. – PhD in political science, associate professor
Khmelnyskyi national university
Address: 11, Instytutska Str., Khmelnytskyi, 29016, Ukraine
E-mail: zaslavskaya_olga@mail.ru*

*Заславская Ольга Александровна – кандидат политических наук, доцент
Хмельницкий национальный университет
Адрес: 29016, Хмельницкий, ул. Институтская, 11*